

MUHAMMED ABDULLAH DİRÂZ

Beyrut 1405/1985, neşredenin girişi, s. z-kc; tercüme edenin girişi, s. kd-md; a.m.f., *Naissance de l'Islam: Mohammad peut-il etre l'auteur du Coran?* (ed. Mohsen Draz), Paris 2001, neşredenin girişi, s. 7-18; Enver el-Cündî, *A'lâmü'l-karnî'r-râbi' 'aşer el-hicrî: A'lâmü'd-da' ve ve'l-fikr*, Kahire 1981, s. 19-33; M. Receb el-Beyyûmî, *en-Neḥdatü'l-İslâmiyye fi siyeri a'lâmîha'l-mu'âşirîn*, Dimaşk 1415/1995, II, 239-256; M. Ebû Zehre, *A'lâm ve 'ulemâ' ḳudemâ' ve mu'âşirûn* (nşr. Mecd Ahmed Mekki), Amman 1430/2009, s. 343-346; Ahmed Mustafa Fazliyye, *el-İmâmü'l-müceddid Muḥammed 'Abdullâh Dirâz: Sire ve fikr*, Kahire 1431/2010; Muhammed b. Muhtâr eş-Şinkîti, *Feylesüfü'l-Ḳur'âni'l-Kerîm Muḥammed 'Abdullâh Dirâz: Ḥayâtühü ve âşârüh*, Kahire 2017; A.Halim Koçkuş, "Abdullah Draz ve La Morale du Koran", *SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 7, Konya 2002, s. 339-348.

▲ AHMET ÖZEL

MUHAMMED b. ABDULLAH el-ENSÂRÎ

(محمد بن عبدالله الأنصاري)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh
b. Müsennâ el-Ensârî el-Basrî
(ö. 215/830)

Muhaddis ve kadî.

118 (736) yılında doğdu. Enes b. Mâlik'in soyundan geldiği için Enesî nisbesiyle de anılır. Genç yaşta ilim tahsiline başladı. Babasından ve Humeyd et-Tavîl, Mâlik b. Dînâr, İbn Cüreyc, Saîd b. Ebû Arûbe, Hemmâm b. Münebbih, Şu'be b. Haccâc gibi pek çok âlimden hadis dinledi, rivayette bulundu. Kendisinden hadis rivayet edenler arasında Bûndâr, Ebû Bekir İbn Ebû Şeybe, Ebû Müslim el-Keccî, Muhammed b. İsmâîl el-Buhârî, Ebû'l-Velîd et-Tayâlisî, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ebû Hâtim er-Râzî, Kuteybe b. Saîd yer almaktadır. Rivayet konusunda sika ve sadûk olduğu nakledilir.

Züfer b. Hüzeyl, Ebû Yûsuf, Osman el-Bettî ve Ubeydullah b. Hasan el-Anberî'den fıkah tahsil eden Muhammed b. Abdullah, Abbâsî Halifesi Hârûnürreşîd döneminde 191 (807) yılında Basra kadısı oldu. Bir süre sonra Bağdat'ın doğu yakası kadılığına tayin edildi. Halife Ermin devrinde bu görevinden alınarak mezâlîm mahkemelerinde görevlendirildi. İkinci defa getirildiği Basra kadılığından Halife Me'mûn tarafından azledildi. Daha sonra hadis rivayetiyle meşgul olan Muhammed b. Abdullah Receb 215'te (Eylül 830) Basra'da vefat etti. Ölüm yılı bazı kaynaklarda 214 (829) ve 218 (833) olarak da geçmektedir. Muhammed b. Abdullah'ın rivayet ettiği hadisleri ihtiva eden cüzûn bazı nüshaları günümüze ulaşmıştır (Sezgin, I, 100).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Ṭabakât*, VII, 294-295; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 520; Vekî, *Aḥbârü'l-ḳudât*, s. 154-155; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, VII, 305; Hatîb, *Târîḫü Bağdâd*, V, 408-412; Zehebi, *A'lâmü'n-nübelâ*, IX, 532-538; Safedî, *el-Vâfi*, III, 303-304; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 274-276; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 179; Sezgin, *GAS*, I, 100.

▲ M. KÂMİL YAŞAROĞLU

MUHAMMED b. ABDULLAH HASAN

(محمد بن عبدالله حسن)

(1864-1920)

Somali'de

İngiliz ve İtalyan sömürgeci güçlerine
karşı mücadele veren mahallî lider.

1864'te (veya 1856) Orta Somali'nin kuzeyindeki Kob Fardod yakınlarında doğdu. Soy bakımından Hz. Peygamber'le irtibatı bulunmadığı halde kendisine karşı duyulan saygıdan dolayı "Seyyid" diye tanınmıştır. Oğâdîn kabilesinin Bah Geri kolundan gelmekle birlikte annesinin mensup olduğu Dulbahaute (Dulbuhante) kabilesinin içinde Bohotle'de yetişti ve ileride başlatacağı hareketin desteklenmesi konusunda bu kabileden faydalandı. Geleneksel dinî öğrenimini tamamladıktan sonra bulunduğu çevrenin dışına çıkarak değişik hocalardan ders aldı ve on dokuz yaşında şeyh unvanını kazandı. Bilgilerini geliştirmek yanında irşad amacıyla Harar, Mogadişu ve Nairobi gibi yerlere seyahat yaptı. 1894 yılında hacca gitti; Mekke'de Sudanlı şeyh Seyyid Muhammed b. Sâlih ile tanışarak onun Sâlihiyye adıyla kurduğu tarikata girdi ve zamanla şeyhin en ünlü halifesi oldu. Bu arada Vehhâbî hareketinin de etkisiyle bid'atlardan kurtulup İslâm'ın aslı hüviyetine dönülmesi fikrini benimsedi.

Seyyid Muhammed 1895'te Aden üzerinden Somali'ye döndü ve Berberâ'da Sâlihiyye tarikatını yaymaya başladı; öncelikle akrabası olan bazı kabileler ona uydu. Tütün, alkollü içkiler, çay, kahve ve o bölgede yaygın biçimde kullanılan hafif uyarıcı kat (catha edulis) bitkisi yapraklarının çiğnenmesi aleyhinde vaazlar verdi. En büyük rakip tarikatı teşkil eden Kâdiriyye mensuplarının tevessülü benimsemesi, ayrıca zikri devam ettirmek için zindelik sağladığı düşüncesiyle kat çiğnemeleri karşısında sert tavir aldı. 1897'de Kâdirîler'in ciddi rekabetiyle karşılaşan ve Batı Somali sahillerindeki İngiliz sömür-

ge idaresinin dikkatini üzerine çeken Seyyid Muhammed, düşmanlık ortamından uzaklaşmak ve Berberâ'daki misyonerlerin müslüman çocuklarını hıristiyanlaştırma faaliyetlerinden kurtulmak amacıyla Oğâdîn yaylalarına hicret etti. Buraya gelişinin ikinci yılında Berberâ'dan kaçarak kendisine sığınan bir polisin silâhını isteyen Vali Cordeaux'ya sert mukabelede bulunan Seyyid (Martin, s. 182), işgalcilerle karşı mücadele başlatma düşüncesiyle asker ve silâh tedarikine yöneldi. Birkaç ay sonra binlerce mensubuyla Berberâ-Burou yolu üzerindeki işbirlikçi bir bölgeyi yağmaladı ve ilk askerî hareketini Jigjiga'da ilerleyen Etiyopyalılar'a karşı gerçekleştirdi. 1901 yılından itibaren üç yıl içindeki İngiliz hücumlarını başarıyla durduran Seyyid Muhammed'in 17 Nisan 1903'te Albay Phunket kumandasındaki bir keşif birliğini Gumburu tepesinde mağlûp etmesi, bölgede İngilizler'i bozguna uğratan Sudan Mehdîsi'nden bu yana müslümanların kazandığı en önemli zafer sayıldı. Artık kendisi arazi özelliklerini çok iyi bilen, yarısı tüfekli 6000 kişilik bir orduya, 2000 kadar da yedeğe sahipti. 1903 yılı içinde İngilizler'in İtalyan müttetikleriyle birlikte katıldığı Obbia'nın iç kesimlerindeki çarpışmaları da kazandı. 1904'te General Egerton tarafından kuşatılan Seyyid Muhammed ve adamları ağır kayıp vermelerine rağmen İngiliz hatlarını yarıp kaçmayı başardılar. Aynı yıl Etiyopyalılar ve İtalyanlar'la anlaşan İngilizler üzerlerine aralıklarla dört defa kuvvet sevkettilerse de kesin bir sonuç alamadılar.

1904 yılında önemli miktarda zayıat veren Seyyid Muhammed 1905'te İngilizler ve İtalyanlar'la barış antlaşması imzaladı. Buna göre kendisi Nugaal vadisinin Hint Okyanusu'na açıldığı yerde üçgen şeklindeki bölgeyi kontrolünde tutacak, İlig Lirmanı başşehri olacak, burada silâh ticareti durdurulacak, ayrıca İtalyan, İngiliz ve Etiyopyalılar'la mücadeleye son verilecekti. Böylece düşmanları tarafından resmen tanınmakla birlikte küçük bir bölgeye sıkıştırıldı ve kendi kabileleri Oğâdîn ile Dulbahaute'den uzak düşürüldü. Ancak antlaşma bir yıl içinde bozularak mücadeleye yeniden başlatıldı; 1908'de üç yıllık bir süre için ateşkes yapıldıysa da fazla devam etmedi. Bu arada İngilizler'le İtalyanlar, Seyyid Muhammed'in gittikçe yükselen itibarını düşürmek amacıyla hileli bir yola başvurdular. Sâlihiyye tarikatının lideri Muhammed b. Sâlih'ten onunla ilgili birçok itham içeren ve artık tarikat-